

УДК 94: 070 (477.81) (=411.16) «1941/1943»

Р. Михальчук

АНТИСЕМІТИЗМ ЛЕГАЛЬНОЇ ПРЕСИ РІВНЕНЩИНИ (1941-1943 РР.): ЄВРЕЇ У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ

Автор статті аналізує антисемітські матеріали легальної преси Рівненщини окупаційного періоду (1941-1943 рр.), розкриваючи конкретний напрям нацистської пропаганди – руйнівний вплив єврейства у світовій історії.

Ключові слова: «пропаганда», «антисемітизм», «жидо-більшевизм», «преса Рівненщини».

Автор статьи анализирует антисемитские материалы легальной периодики Ровенщины оккупационного периода (1941-1943 гг.), раскрывая конкретное направление нацистской пропаганды - разрушительное влияние еврейства в мировой истории.

Ключевые слова: «пропаганда», «антисемитизм», «жидо-большевизм», «пресса Ровенщины».

This paper describes the antisemitic material legal press Rivne occupation period (1941-1943 years), revealing the specific direction of Nazi propaganda - a devastating impact Jewry in world history.

Key words: «propaganda», «anti-Semitism», «Judeo-Bolshevism», «press of Rivne».

В роки Другої світової війни населення України потрапило в епіцентр інформаційно-ідеологічного впливу. Особливу увагу німецька пропаганда звертала на обробку свідомості населення, де серед усіх напрямів виділявся ідеологічний: антирадянський, антисемітський й пронімецький.

Найдієвішим способом пропаганди була преса (засоби масової інформації – ЗМІ). Великий тираж, різноплановість та конкретна направленість на читача, врахування специфіки та психологічних особливостей кожної групи населення в деякій мірі сприяли ефективності нацистської пропаганди. Крім того, за радянських часів люди звикли довіряти друкованому слову [52, 148], а часописи були найпоширенішими засобами інформування.

Опрацювання даної теми було неможливим у радянські часи. Лише після розпаду СРСР дослідники почали вивчати окупаційну пресу, як історичне джерело. Тому саме сучасним науковцям належать найбільш вагомі дослідження окресленої теми, кількість яких щороку зростає. Серед дослідників, що вивчають антисемітизм у пресі, слід виокремити М. Тяглою [47; 48], Ю. Смілянську [41], І. Щупака [52], К. Курилишина [30], К. Беркгофа [3]. тощо. Вагомий вклад в історіографію зробили дисертації М. Михалюк [31] та Д. Титаренка.

Найбільш інтенсивно вивчення періодики окупаційного періоду відбувається в двох регіонах: Львів та Донецьк [49, 29]. Увагу науковців привертала і окупаційна преса Рівненщини. Визначено перелік, кількість видань, досліджено склад редакцій, визначено напрямки пропаганди. Однак антисемітська складова в них не набула достатнього висвітлення, а згадувалася побіжно, як така. Єдиним дослідником, хто розвивав даний напрям на прикладі часопису «Волинь» на Рівненщині професійно є М. Гон [10]. Тож завданнями розвідки є вивчення поки що маловивченої в регіоні теми. Для цього обрано конкретну ідеологічну направленість – розкриття негативної ролі єврейства в світовій історії. Джерелами статті стали фонди Державного архіву Рівненської області та антисемітські публікації окупаційних видань Рівненщини.

Наскільки важливою для нацистів була ідеологічна обробка України з-поміж колишніх радянських республік свідчать порівняльні дані І. Щупака, який вказує, що з 400 окупаційних газет 300 видавалися на Україні (тоді як в Росії – 60) [52, 148], а їх загальний тираж перевищив 1 млн. примірників [52, 152]. Історіографія теми оперує різними даними

стосовно кількості видань, і в процесі дослідження вона постійно збільшується: від «150 до більш ніж 450 видань різного гатунку від щоденних газет до майже наукових часописів» А. Подольського [36, 9], «не менш, ніж 365» К. Курилишина [30, 5], до «більш, ніж 500» Ю. Смілянської (на 2011 р.) [41, 47].

Щодо преси Рівненщини, то офіційно виявленими є 14 легальних часописів часів окупації [30, 316-325]. Однак виявлені документи ДАРО дозволяють стверджувати про їх більшу кількість. Зокрема, Дубенська окружна управа з 1 жовтня 1941 р. в школах Дубенської округи планувала випускати двохтижневий часопис для школярів перших 4 класів «Наш тризубик» [12, арк. 12]. Крім того, слід враховувати видання напрямків ОУН та інші незазначені газети, де антисемітська риторика в окремий час займала провідне місце. Отже, при характеристиці антисемітизму преси Рівненщини слід враховувати близько двох десятків газет та журналів. Найбільш відомим з-поміж зазначених часописів є «Волинь», «Костопільські вісті» та «Голос Сарненщини». Першу сучасний дослідник І. Павлюк назвав «однозначно найпотужнішим» виданням в регіоні, а Я. Поліщук стверджує, що «Волинь» була найпопулярнішим газетним виданням на Україні [10, 95]. Те, що «Волинь» і «Нове слово» були найбільш відомі на терені Райскомісаріату зазначає і голландський дослідник К. Беркгоф [3, 95].

Щодо класифікацій антисемітських публікацій, то існують різні підходи. М. Тяглий виділяє 5 блоків антиєврейської тематики: політичний, расовий, релігійний, культурний та соціально-економічний [47, 184]. На їх основі можна виокремити певні види, жанри. Наприклад, база даних Російського центру «Холокост» окупаційних видань Росії, України та Білорусії містить 23 таких жанри [48, 36]. Хоча критерії такого поділу доволі умовні, часто між собою переплітаються. Практично всіх вони були присутні на шпальтах газет досліджуваного регіону.

Залучення населення до антисемітизму потребувало застосовування комплексу різноманітних матеріалів, що висвітлювали руйнівний вплив єврейства в історії людства (всесвітня історія) та в історії України. Обидва напрями заслуговують окремих досліджень, тож в даній розвідці пропонується аналіз першого напрямку. Загалом лейтмотив всієї антисемітської риторики був штамп «у всьому винні євреї».

Звинувачення у розв'язанні Першої і Другої світових воєн євреями виконувало дві функції – знімало відповідальність з лідерів Третього Райху та особисто з А.Гітлера та впливало на настрої принаймі індеферентної частини населення. В таких публікаціях прямо вказувалося, що «в цій війні підпалювачем є жид» [8, 2].

Німецька нація в пропаганді нацизму виглядала покривдженим народом євреями, які стали інспіратором світової змови, втягнувши у війну Польщу, Голландію, Францію, Норвегію проти Німеччини. Таким чином війна з Радянським Союзом вже розглядалася як неминуча, адже це була держава «яка цілковито стоїть на послугах жидівства» [8, 2]. Стверджувалося, що війна ведеться проти одного ворога – жида. Тому для всезагального блага фірер був змушений піти на цю війну [46, 1]. В публікації «Два роки війни і два роки успіхів» зазначалося, що якби не геній Фірера, що випередив «більшовицьких підпалювачів світу» та напав на СРСР, «жидівський більшовизм» зруйнував би культуру, народи та надбання Європи. Особливо це стосувалося українців, які були перетворені в «жидівських і московських рабів» [14, 2].

Гостро стояло *питання раси*. Зазвичай на шпальтах газет його висвітлювали лідери найвищих рівнів. З нагоди свята 9 листопада в статті «Війна за нову Європу» в часописі «Волинь» словами А.Гітлера зазначалося, що питання раси є ключовим питанням світової історії [8, 2]. В такому плані міжнародне жидівство виступало, як демон занепаду і носій міжнародного хаосу, який руйнує культуру [38, 1-2], писалося, що міжнародний світовий жид хоче знищити не лише європейські культурні держави, а й стерти з лиця землі всіх носіїв самостійного існування [23, 1]. А Е. Кох в даному контексті війну визначив, як боротьбу з втіленням зла» [6, 2]. Отже, в даному напрямку публікацій окупація Німеччини

виглядала «визвольною місією», а сам напад – необхідною обороною від світового зла.

Водночас держави, з якими воювала Німеччина визнавалися «зажидівленими», «жидівськими», а їхні керівники – агентами (льокаями) «жидів». Вказувалося, що єдине, що пов'язує Сталіна, Рузвельта та Черчеля – *служіння одному панству – світовому жидівству*. Називаючи лідерів держав «політичними шулерами», зазначалося, що вони вплетані в сітку жидівських планів і являються знаряддям у руках «вічного жида» [4, 1]. В даній публікації дружба лідерів антигітлерівської коаліції визнавалася не що інше, як сурогат. Тому й назви були відповідні – Черчіль та Рузвельт – трабанти «міжнародного жида» [6, 2], а Сталін – «жидівський льокай» [34, 1]. Беручи за приклад Радянський Союз, зазначалося, що впродовж 25 років на одній шостій частині планеті здійснювалися плани жидівського володіння над гоями, де Сталін був лише лялькою в жидівському ляльковому театрі [4, 1]. Показовими в цьому плані є тези статі «Одчайдушна боротьба Сталіна», - щоб задовільнити «жадобу жидів» і далі володіти країною Сталін погнав під вогонь німецької зброї сотні тисяч українців [34, 1].

Більшість статей даного напрямку були присланими з Берліну. Зовнішньополітична спрямованість критики Рузвельта, Сталіна, Черчеля було пріоритетом європейської інформаційної служби «Евінс» та Дойчес Нахріхтенбюро (ДНБ). В присланих до видавництва статтях зазначалося: «Надсилаємо матеріали до друку на Україні». Причому слід відмітити, що друкували матеріали в перші 3-4 дні. Для прикладу, прислану статтю з ДНБ «Великий номер Сталіна» 31 травня 1943 р. [13, арк. 44-45] у «Волині» надрукували 3 червня 1943 р. [4, 1], «Новий жидівський скандал в Південній Америці» від 2 червня 1943 р. [13, арк. 85-86] – надрукований у «Волині» 6 червня 1943 р. [33, 1], «Промова Райхсміністра Шпеєра і Райсміністра др. Геббельса у Берлінській Спортивній Палаті» від 6 червня 1943 р. [13, арк. 150-154] надруковано 10 червня 1943 р. [39, 2-3] і т.п. Більшість таких статей подавалися на перших сторінках видання, що свідчить про їх першорядну важливість.

Важливою домінантою було висвітлення *співпраці країн антигітлерівської коаліції*. Домовленості між ними піддавалися критиці, а відносини між Німеччиною, Італією та Японією – виключно в світлі позитиву. Відкриття другого фронту нацисти зображували як домовленість «жидівських п'явок», від яких виграють передусім не народи країн коаліції, а «єврейські симпатки та жид [22, 2]. Мета публікацій такого напрямку – показати труднощі країн антигітлерівської коаліції, акцентуючи на неможливості політичних домовленостей між ними [35, 216]. В публікаціях активно пропагувалася ідея несумісності «дружби» Англії та США через економічні причини – капітал євреїв перетікав з однієї країни в іншу – «жиди залишають Англію, як шурі пароплав, що тоне» [19, 2]. Натомість, у «Волині» передрукована стаття з «Фелькішер беобахтер» «Англія воює за жидів» [1, 2] про представників єврейської нації, які нібито втягнули Англію у війну [31, 120]. Причому «підступне міжнародне жидівство» очолило змову та створило план «Голодової диктатури», реалізація якого призвела б до обмеження країн гітлерівського блоку в продовольстві, що дозволяло б вирощувати лише овочі [21, 2].

Зважаючи на несприятливу для Німеччини ситуацію на фронті, завданням пропаганди було переконати читачів у власній перемозі та брехню конкурентів. Зазначалося, що якби інформація про перемогу аліантів була б правдива, тоді «більшовицьке військо повинно було б стояти принаймі вже над Вислою, а війська плутократичної Англії та Америки принаймі перед берлінськими брамами» [11, арк. 1 зв]. В той же час російський народ та військові голодують, «мільйони дітей в Советському Союзі волочаться і крадуть найнеобхідніші середники поживи». Зазначалося, що міжнародні жиди з Москви, Лондону та Вашингтону знають, що їм ніколи не перемогти Німеччини, а тому хапаються за всі засоби брехні і наклепів, щоб хоч цим шляхом досягнути своєї мети. Так, «Інформаційна служба...» у вересневому випуску 1943 р. повідомляла, що «жидівські трубачі» з Москви та Вашингтону аж захрипли від крику, розголошуючи про свої перемоги, жидівські редактори вилили море чорнила, щоб доказати своїм читачам, що перемога аліантів є тільки питанням часу. Все це

німецька пропаганда називала «жидівськими брехнями та агітаційними штучками».

Критикуючи опонентів – «жидів, більшовиків і плітократів», вказувалося, що вони мають на меті «викликати неспокій, хаос і колотнечу, щоб мати можливість в каламутній воді ловити рибу та без перешкод робити свої дрібні грабунові гешефти». Цим словам протиставлявся німецький народ, який упродовж усієї своєї історії ніколи не грабував інших.

Один зі штампів пропаганди, що активно актуалізувала окупаційна преса – *ідея світового панування* євреїв. Стереотип не був новаторством нацизму, однак завдяки пропаганді набув «другого дихання». Теза «про всесвітню змову» пояснювала співпрацю Радянського Союзу та Великобританії і США [53].

Одним з методів підтвердження міфу було цитування уривків єврейських творів, де розкривалася необхідність захоплення світової влади. Публікації з «Протоколів сіоністських мудреців» в пресі Рівненщини не виявлено, однак зустрічаються подібні в такому ж ключі. Наприклад, книга «Переоцінка цінностей» Ашера Гінсберга про методи євреїв «стати паном світу». Центральна ідея – «менш вартісні народи» створені, щоб служити євреям [37, 4]. Для цього потрібно «відібрати в людей всі людські почуття і перетворити їх в сліпе знаряддя, яке виконувало б все, що буде вказано владою, а в дійсності жидами» [24, 12]. А словами єврея Рафеса (автора «Нарис жидівського робітничого руху») визнавалося, що євреї захопили всі важливі посади за допомогою підтримки ззовні – «всі сини Ізраїля ручаються один за одного» [37, 4].

Механізм захоплення світової влади відпрацьований на протязі тисячоліть – «жидівство ще в тисячоліттях свого існування завжди і всюди, проводили свою нелюдську брутальність» [7, 2]. Маскуючись високими ідеалами, цілями та інтересами, вони проникають у владні інституції «до державних осередків» [28 3]. В цьому допомагає їхня підступність та хитрість, адже «жидівство ніколи не виступає одверто» [28, 3]. Вказувалося два шляхи досягнення мети євреями – людей нищиться залізом, або купується золотом. Не в змозі опанувати першим, євреї орудують другим способом – «фльорени були їх списами, дукати мечами, стерлінги гаківницями, долляри - кулеметами». Так поступово єврей, біблійний нуждар став паном світу [25, 3]. Золото, яке нагромаджували євреї нечесним способом, ставало зброєю в їхніх руках, а без нього вони безсилі, про що свідчать назва однієї з таких публікацій – «Без золота – жидові смерть» [2, 1].

Вознісшись над іншими народами, вони могли поквитатися з гоями. Це, насамперед робилося за допомогою знищення ідеалів християнства. Наводилися й конкретні діячі, які приклали до цього руку – «показували високе низьким і навпаки» (Гейне, Маркс, Фройд, Бергсон, Енштейн тощо) [25, 3]. В іншій статі була градація на своїх та не своїх «геніїв людства». Так, зазначалося, що Моцарт, Бетховен, Гете – ці найбільші генії людства є безперечно синами німецького народу. Однак інакше стоїть справа з Марксом та Енгельсом які були не німцями, а жидами. Йшлося, що Маркс народився в жидівській родині, яка була «хвора тілом, так і духом» [42, 3].

Для досягнення своїх цілей євреї використовують масонські організації [15, 2]. Причому їм байдуже на політичні режими та ідеологію, адже їм служать і більшовизм і капіталізм (американізм), «за обома стоять жид, більшевизм і плітократія». Жиди – народ без батьківщини, живуть скрізь тимчасово, тому їм все одно під чийм прапором здобувати собі владу, тому при всіх режимах пруть до одної цілі – світової влади» [28, 3]. На сході Європи вони використовували Радянський Союз, де «Кагановичі загнуждали «кавказького ішака» [28, 3], на Заході ж світ краще завойовувати «через Рузвельтову Америку, ніж через Англію» [19, 2]. В статті з красномовною назвою «Жидівська спроба опанувати світ» вказувалося про знайдену листівку в командира Цундера під час походу на Естонію, в якій наведено докази плану опанування світом: «Сини Ізраїлю! Година нашої остаточної перемоги вже близька. Ми стоїмо напередодні нашого панування над світом. Те, що ми бачили тільки в мріях, стало тепер дійсністю. Ще зовсім недавно ми були слабкі й безсилі, сьогодні ми підносимо гордо нашу голову, бо світ цілком зворушено з його основою [37, 4].

Завданням антисемітських статей було висвітлювати *руйнівну діяльність євреїв з найдавніших часів*. Зазначалося, що «жидівське питання таке споконвічне, як і саме співжиття жидівських племен [26, 3]. Наводилася історія Старого Заповіту, де євреї в краї Ханаан вчинили «безмірну різню серед осілого населення». В статті розповідається про жінку-єврейку перського царя Артаксеркса Естерн, яка підбурила його вирізати 75 тис. персів (власний народ) [7, 2]. Для підтвердження негативного іміджу євреїв пропагандисти шукали витoki явища в словах давньоримських вчених та філософів. Наводилися цитати Сенеки, Тацита. «Ферментом національного розкладу» в Римській імперії називав євреїв німецький історик Теодор Момзен. Впустити до провінції жидів він називав найбільшою небезпекою [26, 3].

В часи Середньовіччя активну роль в розповсюдженні ідей антисемітизму зробила церква, яка намагалася позбавити їх економічних перевах. Абат Петро де Клюні закликав забирати єврейське майно, адже воно набуто шахрайством – «вони наповнюють свої стодоли збіжжям, пивниці вином, гаманці грішми, скрині золотом та сріблом, здобуваючи все це не нормальною військовою службою, не якимось пожиточним промислом, а шахрайським обдиранням люду...». Це абат називав верхом справедливості.

Юдофобські настрої державних діячів (імператриця Марія Тереза) та представників гуманізму (Еразм Ротердамський, Вольтер) проти євреїв не стали виключенням, а скоріше продовженням закоренілих поглядів. Євреї звинувачувалися у спекуляціях, «якими гидує чесна людина», їм відводився низький рівень духовності тощо та робився висновок, що «немає гіршої чуми для держави, ніж жидівський народ» [26, 3].

Продовжуючи «викриття євреїв» та їх руйнівну діяльність у розклад націй, невідомий автор наводить приклад Росії. Це була найбільш приваблива держава для життя євреїв – їх «приватним об'єктом». Причинами швидкого завоювання Старої Росії автор вбачає в слабкості та не сформованості її інституцій, що не дало сили протистояти ворогам – держава «з неврівноваженими соціальними відносинами» [37, 4]. В іншій публікації стверджувалося: «на те жиди революцію робили, щоб бути її верховодами» [17, 2]. Звинувачуючи євреїв в знищенні монархічного устрою в Росії, один з найбільших антисемітських дописувачів «Волині» та «Костопільських вістей» Н. Кибалюк владу Троцького, Кагановича, Зінов'єва називає звершенням сатанинського хитрого жидівського плану [27, 4]. Автор проводить паралелі з Великою Французькою революцією. Для євреїв це був шанс вирватися з гетто, який вони сповна використали, щоб мати «рівноправності з європейськими народами». Самі ж досягнення революції автор статті зображує як зло і для більшої переконливості наводить в тексті цитати масонів щодо майбутнього панування євреїв над світом [37, 4].

Таким чином євреї змальовувалися як винуватці бід, загибелі цілих народів. Стаття «Жидівські масові вбивства» наводить дані жертв «жидівської жадоби»: в Радянському Союзі – не менш як 30-40 млн. чол., в Іспанській громадянській війні – 400 тис. Далі запитання автора – «Хто не пам'ятає мерзеної бісовщини, якою жидівсько-більшовицькі орди вбивали тисячі румунів в Бесарабії... або мерзоти в балтійських державах?» [7, 2].

Свою роль мали виконувати закордонні новини та повідомлення. Вони відображали антисемітські процеси, що відбувалися на завойованих територіях та мали на меті створити ілюзію боротьби проти євреїв в країнах Європи. Саме таку думку мали підтверджувати публікації на зразок «виключення жидівського впливу у Франції» [5, 1], «У Греції жадають протижидівських засобів» [49, 1], «Нова форма законодавства відносно жидів у Болгарії» [32, 1], «Також Лівія обмежує жидів» [45, 1], «У Швеції заарештовано жидів за шпіонаж» [50, 1] тощо. «Костопільські вісті» від 3 жовтня 1943 року розповідали про антисемітську виставку, що відбувалася в Кракові, де 60 картин показували «жида таким, яким він є насправді» [18, 4]. Однак найбільшу роль в новинах звичайно відводилася Радянському Союзі – «центру світового жидівства». Багато з таких повідомлень передруковували з іноземних часописів. Зокрема, «Алькасар» розпуск Сталіним Третього Інтернаціоналу подавав, як обманний маневр жидівства, адже євреї вже міцно закріпились, щоб у розкиданих у всьому світі

представників їх раси провадити жажливі руйнування. Часопис висловлював переконання, що більша частина світу вже знає, що «жиди – є єдина руйнівна сила большевизму», а вся політика Радянського Союзу проводиться тільки жидами [16, 1].

Свою роль відігравали *карикатури*. Найінтенсивніше їх друкували в другій половині 1943 р., коли очевиднішою ставала перевага антинімецької коаліції. Одні карикатури акцентували увагу на двоєдиності радянської влади та євреїв. В них зображувалися злочини НКВДистів, якими виступали євреї з антисемітськими написами [44, 3]. Карикатура «Так було! Так є!» зазначала про кінець жидо-більшовицького панування Сталіна та Кагановича і зображувала гидру з п'яти, - та шестикутними зірками, якій відрубують кінцівки «збройна рука Німеччини» [44, 3].

Інші карикатури були суто єврейські. В таких показувалося аморальність та кровожадність євреїв. В карикатурі «Коли в цілому світі ллється кров, жиди набивають собі грішми кишені» у величезний мішок, який тримають два євреї, падають каплі крові та монети [29, 4]. В інших євреїв зображено з мечем, яким здирає з лева шкіру [9, 4; 40, 4]. Контроль євреїв над світом презентує карикатура «Жидівський контрольний «орган»», де зображено сім євреїв поряд з бочками продуктів харчування [20, 4].

Аналіз окупаційної періодики Рівненщини показує, що публікували антисемітські статі всі видання, адже без цього неможливе було їхнє легальне функціонування. Зокрема, у «Волині» вони були присутні у понад 80 % номерів (318 публікацій в 238 номерах). Такі показники схожі з іншими виданнями Райхскомісаріату, зокрема з газетою «Нове українське слово», де за підрахунками М. Ковалю, такий відсоток становив 82,3% (з 700 номерів 576 містили антисемітські публікації) [31, 121].

Загалом сучасним дослідникам важко об'єктивно оцінити ступінь впливу антисемітських публікацій на читача [43]. Ф. Рябчикова на основі досліджень Волинської преси дійшла висновку, що після ознайомлення з антисемітськими матеріалами населення все рідше намагалось надавати допомогу своїм сусідам-євреям, що в деяких випадках ставало вирішальним у долі останні. На ступінь впливу пропаганди впливали й інші фактори, зокрема і морально-психологічне становище людей. Наслідки впровадження антисемітизму не завершилися після Другої світової війни, а мали вплив у подальшому житті євреїв. Після звільнення України органами НКГБ УССР в різних містах стали фіксувати антисемітські прояви. Деякі виступи мали погромний характер. Як відмічали органи, – причинами цього була нацистська пропаганда, що велася в часи окупації [51, арк. 1-2]. Преса, як найдієвіший засіб поширення інформації, відіграла тут провідну роль.

Джерела та література

1. Англія воєю за жидів // Волинь. – 1941. – 23 листопада. – Ч. 18.
2. Без золота – жидові смерть // Волинь. – 1942. – 14 червня. – Ч. 45 (73).
3. Беркгоф К. Антисемітизм в україномовних виданнях у Райхскомісаріаті Україна / Карел Беркгоф // Наукові записки. Збірник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 31. – К.: 2006. – 161 с.
4. Великий «номер» Сталіна // Волинь. – 1943. – 3 червня – Ч. 42 (172).
5. Виключення жидівського впливу на Французьке господарство // Волинь. – 1941. – 7 вересня. – Ч. 2.
6. Вислів віри. Промова Гауляйтера Еріха Коха перед місцевою групою Націонал-соціалістичної Німецької партії в Рівному // Волинь. – 1943. – 4 березня. – Ч. 17 (147).
7. Від Ханаану до Вінниці. Жидівські масові вбивства в історії // Костопільські вісті. – 1943. – 22 серпня. Ч. 33 (107).
8. Війна за нову Європу. Промова Фірера Адольфа Гітлера з нагоди свята 9 листопада // Волинь. – 1941. – 20 листопада. – Ч. 17.
9. Він стягає йому шкіру через вуха (карикатура) // Волинь. – 1943. – 25 липня. – Ч. 57 (187).
10. Гон. М. Деперсоніфікація жертв: образ євреїв на шпальтах газети «Волинь» (1941-1943) / Максим Гон // Наукові записки. Збірник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 31. – К.: 2006. – 161 с.
11. Державний архів Рівненської області (ДАРО), Ф.Р. – 22, оп. 1, спр. 29, 9 арк.
12. ДАРО, Ф.Р-260, оп. 1, спр. 1, 27 арк.
13. ДАРО, Ф.Р-280, оп. 3, спр. 9, 168 арк.
14. Два роки війни і два роки успіхів // Волинь. – 1943. – 24 червня. – Ч. 48 (178).
15. Діяльність масонів і жидівство» // Волинь. – 1942. – 29 березня. – Ч. 25 (53).
16. Жида – механізм большевизму // Вісті для українських селян. – 1943. – 16 серпня. – Ч. 23.
17. Жида та боротьба за волю України // Волинь. – 1942. – 27 листопада. – Ч. 19.
18. Жидівська світова язва. Мандрівна виставка в Кракові // Костопільські вісті. – 1943. – 3 жовтня. – Ч. 39 (113).
19. Жидівська спроба опанувати світ // Волинь. – 1943. – 14 жовтня. – Ч. 80 (210).
20. Жидівський контрольний «орган» (карикатура) // Волинь. – 1943. – 29 липня. – Ч. 58 (158).
21. Жидівський план голодової диктатури // Голос Сарненщини. – 1943. – 30 травня. – Ч. 17

- (84).
22. Жидо-большевицька кузня брехень // Костопільські вісті. – 1943. – 28 листопада. – Ч. (121).
  23. Заклик Фірера до зимової воєнної допомоги 1942-43 рр. // Костопільські вісті. – 1942. – 6 вересня. – Ч. 35 (59).
  24. Іванович І. Під сонцем Сталінської конституції (советська свобода релігії) // Українка. – 1942. – 24 вересня. – Ч. 18.
  25. Ідеї Бенруба // Волинь. – 1941. – 23 жовтня. – Ч. 9.
  26. Їх завжди добре знали. Жиди в історії народів // Костопільські вісті. – 1943. – 23 травня. – Ч. 20 (94).
  27. Кибалюк Н. Большевизм і Москва // Волинь. – 1942. – 22 листопада. – Ч. 91 (119).
  28. Кибалюк Н. Шляхом прочан. V. Козацькі могили під Берестечком // Волинь. – 1943. – 16 вересня. – Ч. 72 (102).
  29. Коли в цілому світі ллється кров, жиди набивають собі грішми кишені (карикатура) // Волинь. – 1944. – 7 січня. – Ч. 2 (233).
  30. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939-1944 рр.): за матеріалами української легальної преси: /Костянтин Курилишин/ монографія НАН України. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Львів, 2010.
  31. Михайлюк М. В. Агітаційно-пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України у 1941-1944 рр.: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2006. – 223 с.
  32. Нова форма законодавства відносно жидів у Болгарії // Волинь. – 1942. – 9 серпня. – Ч. 61 (89).
  33. Новий жидівський скандал в Південній Америці // Волинь. – 1943. – 6 червня. – Ч. 43 (173).
  34. Одчайдушна боротьба Сталіна // Вісті для українських селян. – 1943. – 16 серпня. – Ч. 23.
  35. Письцьо В. «Голос Сарненщини» - легальний пресовий орган періоду окупації /Віталіна Письцьо// Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДГУ. – 2009. – Випуск 16. – С. 215-218.
  36. Подольський А. Дослідження проблем антисемітської пропаганди в пресі часів нацистської окупації в сучасній українській історіографії / Анатолій Подольський // Наукові записки. Збірник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 31. – К.: 2006. – 161 с.
  37. Прокинулись усі лихі інстинкти... Большевизм жидівське явище // Костопільські вісті. – 1943. – 5 травня. – Ч. 17 (91).
  38. Промова Геббельса // Волинь. – 1943. – 25 лютого. – Ч. 15 (145).
  39. Промова Райхсміністра Шпеєра і Райхсміністра др. Геббельса у Спортовій Палаті // Волинь. – 1943. – 10 червня. – Ч. 44 (174).
  40. Різник Британії (карикатура) // Волинь. – 1943. – 1 серпня. – Ч. 59 (189).
  41. Смилянская Ю. Оккупационная пресса на территории Украины (1941-1944). Формирование и укрепление антиеврейских стереотипов как попытка консолидации оккупантов с населением оккупированных территорий / Юлия Смилянская // Холокост: новые исследования и материалы. Материалы XVII Международной ежегодной конференции по иудаике. Том IV. Москва. – 2011.
  42. Совітські божки Карл Маркс і Фрідріх Енгельс // Волинь. – 1942. – 22 листопада. – Ч. 91 (119).
  43. Сучкова О., Солдатова В. Антисемітська пропаганда на сторінках окупаційної преси міст Сталіно, Бахмута, Горлівки, та Костянтинівки (1941-1943 рр.). http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/lipd/2008_1_2/suchkova%20soldatova.htm

44. Так було! Так є! (карикатура) // Волинь. – 1941. – 9 листопада. – Ч. 14.
45. Також Лівія обмежує жидів // Волинь. – 1942. – 16 серпня. – Ч. 63 (91).
46. Титан праці і боротьби // Волинь. – 1943. – 18 квітня. – Ч. 30 (160).
47. Тяглый М. Антисемитская доктрина и ее место в пропагандистской модели, реализованной нацистами в оккупированном Крыму // Историческое наследие Крыма. – 2004. – Ч. 5.
48. Тяглый М. Антисемитская пропаганда на оккупированных нацистами советских территориях: историография и методика изучения вопроса // Голокост і сучасність. Науковий часопис. Студії в Україні і в світі. – Ч. 1. – 2005.
49. У Греції жадають протижидівських засобів // Волинь. – 1942. – 23 липня. – Ч. 56 (84).
50. У Швеції заарештовано жидів за шпіонаж // Волинь. – 1942. – 30 серпня. – Ч. 65 (93).
51. ЦДАГО, Ф. –1, оп. 23, спр. 1363, 40 арк.
52. Щупак І. Нацистська антисемітська пропаганда серед місцевого населення України / Ігор Щупак // Проблеми історії Голокосту: Науковий журнал. – Випуск № 3. – Дніпропетровськ: Пороги, 2006.
53. Herf J. The «Jewish war»: Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry // Holocaust and Genocide Studies. – Vol. 19. – № 1 (Spring 2005). – P. 51-80.